

References

1. BOYARSKIJ, P. V. (1990) *Vvedenie v pamyatnikovedenie*. Moscow: Tsentr "Kultura i mirovoj okean" pri Tvorchestvo-proizvodstvennom ob"edinenii Sovetskogo fonda kultury.
2. BOYARSKIJ, P. V. (1986) *Teoreticheskie osnovy pamyatnikovedeniya (postanovka problemy)*. In: Batov V. I. (ed.) *Pamyatnikovedenie: Teoriya, metodologiya, praktika*. Moscow: Nauchno-issledovatel'skij institut kultury, pp. 3–15.
3. GUSAROVA, T. P., DMITRIeva, O. V., FILIMONOV, I. S. et al. (1990) *Vvedenie v spetsial'nye istoricheskie distsipliny*. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo Gosudarstvennogo universiteta.
4. GEL'VETSIJ, K. A. (1938) *Ob ume*. Moscow: Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatel'stvo.
5. HRIFEN, L. O., KONSTANTINOV, V. O., TITOVA, O. M. (2010) *Pamiatky tekhniki*. Kyiv: Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i Ukrainske tovarystvo okhorony pamiatok istorii ta kultury.
6. DULOV, O. (1993) *Pamiatkoznavstvo yak nauka. Pamiatky Ukrainy*, 1-6, 139, 203–204.
7. D'YUI, D. (1957) *Obladanie opytom*. In: Egorov A. (ed.) *Sovremennaya kniga po estetike: Antologiya*. Moscow: Izdatel'stvo inostranno literatury.
8. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy, № 1805-III [2000]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 39, 333.
9. ZAREMBA, S. Z. (1995) *Ukrainske pamiatkoznavstvo: istoriya, teoriya, suchasnist*. Kyiv: Logos.
10. IL'IN, V. V. (2005) *Aksiologiya*. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo Gosudarstvennogo universiteta.
11. *Konventsija pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny*. [Online] Available from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089. [Accessed: 19 October 2016].
12. KOT, S. (2007) *Teoretichni problemy pamiatkoznavstva*. In: Horbik V. (ed.) *Pamiatkoznavchi studii v Ukraini: teoriya i praktyka*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 7-64.
13. MUDRIK, A. V. (2004) *Sotsializatsiya cheloveka: uchebnoe posobie*. Moscow: Izdatelskii tsentr "Akademiya".
14. HRIFEN, L. O., TITOVA, O. M. (eds.) (2012) *Osnovy pamiatkoznavstva*. Kyiv: Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i Ukrainske tovarystvo okhorony pamiatok istorii ta kultury.
15. PIRS, Ch. S. (2000) *Izbrannye filosofskie proizvedeniya*. Moscow: Logos.
16. RIKYOR, P. (2002) *Konflikt interpretatsii. Ocherki o germenевitke*. Moscow: KANON-press-Ts".
17. RUDENKO, S. P. (2008) *Pro fundamentalni zasady pamiatkoznavstva. Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*. 14, 18–40.
18. STAROSTIN, B. A. (2010) *Predmet*. In: Styopin V. S. et al. (eds.) *Novaya filosofskaya entsiklopediya: [in 4th vol.]. 2nd ed. Vol. 3*. Moscow: Mysl, p. 330.
19. SAPRYKIN, A. H. (1972) *Soznanie i samosoznanie*. Moscow: Politizdat.
20. KONSTANTINOV, F. V. (ed.) (1967) *Filosofskaya entsiklopediya: [in 5th vol.]. Vol. 4*. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya.

Надійшла до редколегії 28.11.16

L. Hriffen, PhD, Professor, Senior Research Fellow
Center of monuments of NAS of Ukraine and USPMHC, Kyiv, Ukraine,
O. Tytova, PhD in History, Associate Professor, Director
Center of monuments of NAS of Ukraine and USPMHC, Kyiv, Ukraine

MONUMENT STUDIES IN THE SYSTEM OF SCIENCES

Monument studies is a young scientific discipline. It has appeared because of need for the theoretical justification of measures for identification, preservation and use of cultural heritage. The categorical apparatus of monument studies is still in progress. It concerns the object and subject of study of this science as well. The object of the research is the tangible historical and cultural heritage, which includes two kinds of material objects – technical devices and signs. The object is determined by the peculiarities of its use in individual socialization based on axiological (emotional) information. That is the subject of monuments is different from other sciences, which are also the object of cultural heritage (such as archaeology, cultural studies, knowledge of source, history of science and technology, museology, etc.). The systematization and classification of cultural heritage is an important task, which has significant differences from other sciences. Different types of cultural heritage have their peculiarities. It is extremely important to process with methods and tools for effective integration of cultural heritage to the modern cultural context. According with the main purpose of monument studies, we can distinguish three main tasks for object-based researches on cultural heritage. Let us name them: to identify the historical context of the monuments; their material structure researches; direct research of methods and theoretical study of inclusion in the modern cultural context.

Keywords: monuments study, cultural heritage, historical and cultural monuments, historical sources, socialization.

УДК 902:903'13

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.131.4.03>

Д. Желага, магістр,
І. Радомський, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТРИПІЛЬСЬКА СПАДЩИНА СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА: ЗАГРОЗА РУЙНАЦІЇ ТА РЯТІВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглядається стан археологічних пам'яток території середньої течії Дністра, проблеми антропогенного чинника їхнього руйнування та шляхи виходу з цієї ситуації. Вказано коротку історію досліджень пам'яток Трипільської культури. Також розглядається законодавство України, що мало б захищати пам'ятки археології. Через недостатню проінформованість, незрозуміння що таке культурна спадщина, невідомість будівельників та, що гірше, органи місцевої влади не звертають увагу на руйнацію археологічних пам'яток. Причиною цього є декілька взаємопов'язаних чинників: мала кількість інформації у медіа просторі України про наукові надбання власне українських учених, у тому числі про археологічні дослідження; невідомі дії органів місцевої влади стосовно кадрової політики (ту невелику кількість робочих місць в охоронних органах часто не займають спеціалісти в окремій галузі); скорочення власне робочих місць і скорочення бюджетних місць для підготовки молодих кадрів. Якщо ці питання вирішуватимуться, то проблем з охороною культурної спадщини буде набагато менше. На основі археологічних досліджень можна прокладати туристичні маршрути, розвивати невеликі міста, піднімати рівень свідомості та поваги до минулого громадян. Скоротити!

Ключові слова: археологія, пам'ятки археології, охорона культурної спадщини, трипільська культура, Дністер.

Археологічні пам'ятки, що опинились у зонах будівництва або ж руйнуються через природні чинники, знаходяться в непевному стані. З одного боку їх як можуть намагатися охороняти археологи, з іншого ж боку забудовники, приватні підприємці і власники, а також громади і органи виконавчої влади на місцях, зазвичай, залишаються байдужими до такої ситуації (а буває і займають ворожу позицію). На нашу думку, така ситуація склалась через недосконалу законодавчу базу (і навіть виконавчу – оскільки органи які слідкують за ви-

конанням законів іноді не підозрюють про існування таких) і недостатнє освітлення наукових досягнень у культурному просторі нашої країни. Однак у першу чергу проблема полягає в нестачі професійних кадрів. Як завжди, на науку виділяються малі кошти, нових робочих місць у сфері науки (зокрема в археології) не з'являється. Ці робочі місця скорочуються, а в навчальних закладах зменшується кількість бюджетних місць для підготовки професійних кадрів.

Як результат, великий шмат археологічної й культурної спадщини зникає назавжди. Пам'ятки руйнуються і будівельниками, і внаслідок природних чинників. Через недостатню інформацію про діяльність науковців, населення не розуміє навіщо ті пам'ятки зберігати. Органи ж влади намагаються закрити очі на пам'ятки археології та віддати землі під забудову або ж не звертають увагу на їхню руйнацію. При чому інколи забувають про те, що археологія в багатьох невеликих населених пунктах відкрила шлях для туризму (як наприклад сталося в Олевську Житомирської обл., де розвиток археології, і створення музею-скансену на місці городища обрано як пріоритетний напрям для розвитку бізнесу, у випадку з археологією – туристичного) [8, с. 11–15]. На прикладі пам'яток трипільської в середній течії Дністра розглянемо в якому стані знаходиться пам'ятки археології.

Із 1973 до 1983 рр. тривало будівництво Дністровської греблі, що створила штучне водосховище. Треба зазначити, що 29 липня 1977 р. робітники Дністровської ГЕС змінили русло річки поблизу селища Новодністровськ (тепер міста). Це безумовно вплинуло і на археологічні пам'ятки, про що йтиметься нижче. Унаслідок будівництва, гребля ГЕС створила водосховище довжиною 194 км.

У зв'язку з початком будівництва, на цій території проводились активні дослідження, серед яких як розвідки, так і рятівні роботи. Одним із найвдаліших прикладів рятівних досліджень можна назвати дослідження багатошарового поселення Бернашівка в Могилів-Подільському р-ні Вінницької обл. Тут було відкрито найраніше поселення Трипільської культури в Україні, а також ранньослов'янську ювелірну майстерню [3; 5; 9].

Із 60-х рр. минулого століття були проведені багатьма дослідниками (серед яких С. М. Бібіков, В. І. Довженко, Г. Л. Євдокімов, В. Г. Збеневич, А. О. Колесников, А. Ф. Гуцал, І. С. Винокур, Т. Г. Мовша, О. О. Шумова, С. М. Рижов, Д. К. Черновол), масштабні розвідки, які продовжуються щороку. Так були виявлені зокрема трипільські пам'ятки – Голосков, Калюс, Березівські Хутори, Субоч, Галица, Дарабани (ур. Вал), Берново (ур. Малинки) с. Бабшин, Волошкове (ур. Горби) тощо [1; 2; 7].

Попри тривалі дослідження, безліч пам'яток залишилось без стаціонарних досліджень і були частково зруйновані будівельними роботами, або, наприклад, створеним водосховищем.

Так, наприклад, було частково затоплене трипільське поселення Василівка (під час будівництва ГАЕС, яку почали будувати у 1983 р.) [10], а також продовжує руйнуватись багатошарове поселення Березівські Хутори.

Березівські хутори не зазнали стаціонарних досліджень, хоча про пам'ятку знали ще як мінімум із 70-х рр. минулого століття [1; 7]. Можливо, тоді пам'ятці не загрожувала руйнація. Проте, у 90-х рр. було з'ясовано, що пам'ятка руйнується. За результатами обстежень пам'ятки була написана стаття [6]. Однією з можливих причин, початку руйнації пам'ятки, на наш погляд, може бути або змінене русло, або саме водосховище.

Оскільки пам'ятці Березівські хутори загрожує руйнація, виникає питання, чому нічого не було зроблено для проведення рятівних досліджень?

Згідно із Законом України "Про охорону археологічної спадщини" 2004 року [4], здійснення державного контролю у сфері охорони археологічної спадщини проводить Кабінет Міністрів України (розділ II, стаття 5).

До того ж існує система спеціальних уповноважених органів охорони культурної спадщини.

Згідно з розділом II, статтею 4 ця система виглядає так: Міністерство культури України видає розпорядження чи дозвіл обласним і районним державним адміністраціям, ці в свою чергу мають передати це розпорядження до міських чи сільських рад (табл. 1). У випадку виявлення порушення Закону, система має працювати в зворотному напрямку.

У Законі також прописано юридичну відповідальність фізичних і юридичних осіб за його порушення, чи руйнування пам'ятки археології. Проте, руйнування почалося ще в 90-х, а сучасне пам'яткоохоронне законодавство діє відповідно з 2000-го та 2004-го рр. і можна згідно з логікою міркувати, що пам'ятка приречена на руйнацію.

Табл. 1. Система спеціальних уповноважених органів охорони культурної спадщини

Усе ж, у розділі VI, статті 19 прописано, що: "Юридичні і фізичні особи, у користуванні або володінні яких перебувають археологічні об'єкти або предмети, зобов'язані дотримуватися всіх вимог законодавства щодо охорони і використання археологічних об'єктів або

предметів". Вимогами ж буде, проведення рятівних археологічних досліджень.

Якщо це все прописано в Законі, чому ж воно не виконується? Причиною може бути те, що в цій ситуації може не розповсюджуватися інформація між рівня-

ми системи спеціальних уповноважених органів охорони культурної спадщини. Або ж, на нижчих рівнях цієї системи немає кваліфікованого спеціаліста – археолога (що до речі є характерним для більшості території України), який би був зацікавлений у дослідженні й розумінні специфіку руйнування археологічних пам'яток. Можна довго "вгадувати" чому ж так виходить, проте ми хотіли б наголосити, що бачимо вихід в глобальних і системних змінах.

Держава має переглянути свою політику, щодо ставлення до археологічних пам'яток. У бюджеті країни немає коштів на проведення подібних досліджень – тоді потрібно розробити більш прогресивну систему фінансування.

Держава має звернути більшу увагу на популяризацію науки, щоб протистояти міфологізації давньої історії (це особливо стосується преісторії та, звичайно ж, вивчення трипільської культури), прищепити громадянам усвідомленість того, що пам'ятки культури потрібно зберігати. Держава також має ефективно протистояти грабуванню пам'яток, а також діяльності "приватних виставок" награвованого з пам'яток.

Однак у першу чергу, треба змінити кадрову політику – вкрай необхідно збільшити кількість не лише робочих місць, а й місць для навчання. В Україні надзвичайно мала кількість кваліфікованих археологів, їх не вистачає не лише для районних управлінь культури, а інколи і для обласних. У цьому році склалась жакхлива ситуація коли державне замовлення на навчання професійних спеціалістів на кафедрі археології та музеєзнавства історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка склало всього одне місце! Із такою кількістю професійних кадрів жодна пам'ятка культури не переживе і чверті століття. Керівництву університету конче необхідно переглянути своє ставлення до археології, яка в інших вищах стає популярнішою. Незважаючи на все це, інструментом для вирішення цих проблем ми бачимо у підготовці більшої кількості кваліфікованих кадрів – археологів, спеціалістів з охорони культурної спадщини. На нашу думку, у вищих навчальних закладах по всій країні, повинні засновуватися нові спеціальності, чи підрозділи, що працювали б з вирішенням проблем археології й культурної спадщини нашої країни. Зокрема необхідною є співпраця з юристами, за для розробки ефективної законодавчої бази.

Список використаних джерел

1. Науковий архів Інституту археології НАН України. 1970/24. Бібиков С.Н., Збеневич В.Г., Євдокімова Г.Л., Отчет о разведках и развед. раскопок на Днестре (с. Исаковцы, Лисичаны, Бернашевка; ГЭС, левый

берег; Березовские хутора, Бабшин, Волошково, Дарабаны), 15 с.+9 таб.+26 рис.

2. Там само. 1989/176. Винокур И.С., Гуцал А.Ф., Мегей В.Ф., Отчет об археологических исследованиях 1989 года в с. Бернашевка Могилев-Подольского р-на Винницкой обл., 28 с. + 134 рис.

3. Винокур И.С. Ювелирна майстерня ранньосередньовічних слов'ян / І. С. Винокур, В. П. Мегей // Археологія. – 1992. – № 3. – С. 82–95.

4. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 19.10.2016.

5. Збеневич В.Г. Поселение Бернашевка на Днестре (к происхождению трипольской культуры) / В. Г. Збеневич. – К.: Наук. думка, 1980.

6. Корвін-Піотровський О.Г. Багатощарове трипільське поселення Березова, ур. Берг / О. Г. Корвін-Піотровський, С. О. Гусев // Археологія. – 2000. – № 4. – С. 35–40.

7. Науковий архів Інституту археології НАН України. 1979/27в. Мовша Т.Г. Отчет о работе Позднетрипольского отряда Днестровско-Трипольской новостроечной экспедиции в 1979 г., 22 с.+36 табл.

8. Стратегічний план розвитку м. Олевськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://olevsk-rada.gov.ua/files/_1.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення: 19.10.2016.

9. Черновол Д. Поселення трипільської культури Бернашевка 1 / Д. Черновол // Міжнародна наукова конференція "Людина та ландшафт: географічний підхід в первісній археології". (3-5 лютого 2016, Київ, Україна): Тези доповідей. – К.: Стародавній Світ, 2016. – С. 68.

10. Шумова В.О. Трипільське поселення Васиївка на Середньому Дністрі / В. О. Шумова // Археологія. – 1994. – № 1. – С. 79–88.

References

1. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. 1970/24. Bibikov S. N., Zbenovych V. H., Yevdokimova H. L. *Отчет о разведках и развед. раскопок на Днестре (с. Isakovtsy, Lisichany, Bernashevka; GES, levyy bereg; Berzovskiy khutora, Babshchin, Voloshkovo, Darabany)*, 15arkushiv + 9 tablyts + 26 rysunkiv.

2. Ibid. 1989/176. Vynokur Y. S., Hutsal A. F., Mehey V. F. *Отчет об археологических исследованиях 1989 года в с. Bernashevka Mogilev-Podolskogo r-na Vinitskoy obl.*, 28 arkushiv + 134 rysunka.

3. VYNOKUR, I. S., MEHEI, V. P. (1992) Yuvelirna maisternia rannoserednovichnykh slovian. *Arkheolohiia*, 3, 82-95.

4. Pro okhoronu arkeolohichnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy, № 1626-IV [2004]. [Online] Available from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>. [Accessed: 19 October 2016].

5. ZBENOVICH, V. G. (1980) *Poselenie Bernashevka na Dnestre (k proiskhozhdeniyu tripols'koy kul'tury)*. Kiev: Naukova dumka.

6. KORVIN-PIOTROVSKYI, O. H., HUSEV, S. O. (2000) Bahatosharove trypilske poselennia Berzova, ur. Bereh. *Arkheolohiia*, 4, 35-40.

7. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrayiny. 1979/27v. Movsha T. H. *Отчет о работе Позднетрипольского отряда Днестровско-Трипольской новостроечной экспедиции в 1979 г.*, 22 arkushi +36 tablyts.

8. Stratehichnyi plan rozvytku m. Olevs'k (2012). [Online] Available from: http://olevsk-rada.gov.ua/files/_1.pdf. [Accessed: 19 October 2016].

9. CHERNOVOL, D. (2016) Poselennia trypils'koi kul'tury Bernashevka 1. In: Proceedings of "Liudyna ta landshaft: heohrafichnyi pidkhid v pervisnii arkeolohii" international conference, Kyiv, Ukrayina, 3-5 February 2016. Kyiv: Starodavnyi Svit, p. 68.

10. Shumova, V. O. Trypilske poselennia Vasyivka na Serednomu Dnistri. *Arkheolohiia*, 1, 79-88.

Надійшла до редколегії 28.11.16

D. Zhelaga, MA student, I. Radomskiy, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE TRYPILLIAN ARCHAEOLOGICAL HERITAGE IN THE MIDDLE DNIESTER AREA: THREATS OF DESTRUCTION AND SAVING ACTIVITIES

The article considers the human impact on archaeological sites in the middle Dniester river area, their destroying and possible solutions. Specified short history of researching the sites and Ukrainian law about protection of the cultural heritage. The sites and locations of Trypillian culture in this area are very important for researching of eneolithic cultural interactions in Eastern Europe. Citizens, building companies and local authorities do not care about archaeological sites because famous and popular information agencies mostly do not have qualitative content about cultural heritage protection and new studies of Ukrainian scientists (including archaeologists). Moreover, the lack of professionals in the government structures versed in heritage protection does not make the situation with local policy better. Resolving the problems with employment policy and changes in law will help to lessen the amount of destructed archaeological sites. Worldwide the archaeological studies help to develop small towns and increase respect for the World history.

Keywords: archeology, archaeological sites, cultural heritage protection, Trypillian culture, Dniester river area.